

Maren Kværness Halberg

Et portrett av Ivar Sæter

Ivar Sæter. MINØ 22718

Ivar Sæter var forfatter, foredragsholder, presseman, lærer, bonde, og politisk aktivist. Best huskes han kanskje for museumssamlingen «Sætersgaard Samlinger» og de årlige Olsok-stevnene som gjennom mange år ble arrangert på hjemgården hans. Ivar Sæter reiste mye, både i inn- og utland. Han hentet

inspirasjon og bakgrunnsstoff for sine bøker og foredrag. På denne tiden hadde vel få, eller ingen, østerdøl reist så mye som Ivar Sæter. Han gav ut over 30 bøker og var en mye benyttet foredragsholder over hele landet.

Livsløp

Ivar Sæter kom til verden på Sætersgaard på Tolga i 1864 og der vokste han opp som eldst i en søskenflokk på fem. Noen år arbeidet han som handelsbetjent i «Tolgen forbruksforening». Nitte år gammel giftet han seg med sambygdingen Olava Johnsdatter Lillehaug, som var ett år eldre. I et senere intervju fortalte han at foreldrene hans hadde vært imot at de skulle gifte seg så unge. Men de trasset foreldrene og bryllupet varte tre dager til ende, som skikken var på den tiden.

Etter bryllupet dro det nygifte paret til Tromsø, hvor Ivar Sæter skulle studerte ved Tromsø Seminar, datidens lærerskole. Her kunne en få gratis skolegang mot å ta på seg fem års pliktarbeid som lærer i Nord-Norge. Også dette hadde foreldrene vært imot. I Tromsø fikk imidlertid det unge ekteparet en god periode. Her fikk de sitt første

barn, Inga, i 1885. Ved å ta eksamen med glimrende resultater og på bare ett år, unngikk han de fem årene med pliktarbeid som lærer i Nord-Norge.

Denne tiden ble viktig for Sæter. Han fortalte senere at få personer hadde brent seg så inn i hans erindring som rektoren ved seminaret. Just Knud Qvigstad var en stor personlighet og undervisningen hans gjorde dypt inntrykk. Han hyllet Qvigstad for saklig undervisning og for at han alltid appellerte til at elevene skulle tenke selvstendig. Da Ivar Sæter var i Tromsø, fikk han trykt sitt første dikt i bladet «Nordposten». Dette var noe han i senere år mintes med takknemlighet. Ivar Sæter arbeidet ett år som vikar ved Tromsø folkeskole før de reiste sørover igjen.

En tid bodde den lille familien i Østerdalen, hvor Sæter var lærer på dagskole, kveldsskole og privatskole på Tolga og på Kvikne. På denne tiden var han også redaktør og journalist i avisen «Fjell-Ljom» (1890-91). Sammen med pedagogen Anders Kirkhusmo stiftet Ivar Sæter en ungdomsforening i Tolga. Via et kort engasjement som eier av avisen "Folketidene" i Trondheim, flyttet Sæter med familien til Oslo i 1894. I Oslo ble sønnen Bjarne født i 1896. Fra 1898 jobbet han som lesesalinspektør ved Deichmanske bibliotek. Da faren døde i 1912, flyttet familien tilbake til Tolga og Olava og Ivar tok over Sætersgaard med odel. Den yngre broren, Per, som gjennom mange år hadde drevet gården for faren, måtte ut. Han flyttet med familien og moren deres til et nyrydningsbruk.

Ivar Sæter døde hjemme på Sætersgaard fredsvåren 1945. Dattera Inga giftet seg, men hverken hun eller sønnen

Bjarne fikk livsarvinger. «Sætersgaard samlinger» og hjemgården ble testamentert til daværende Tolga-Os kommune. Gården ble imidlertid senere tatt igjen på odel av etterkommer etter broren Per.

Forfatter og foredragsholder

Ivar Sæter må ha vært både begavet og belest. At han i unge år tok lærerseminaret i Tromsø med gode resultater på bare ett år, underbygger dette. Hans arbeid som lesesalinspektør på Deichmann må også ha gitt ham rik mulighet til å lese både fag- og skjønnlitteratur.

Men selv om Ivar Sæter har gitt ut over 30 bøker, er han lite lest. Sæter skrev alt fra diktsamlinger, biografisk litteratur til bygdebøker. I ettertid er det kanskje bygdebøkene som er blitt mest

Ivar og Olava Sæter. MINØ 022961

lest. De er også blitt benyttet en del som referanse i annen lokalhistorisk litteratur. Han arbeidet dessuten med manus til en kulturhistorisk film om Østerdalen. I denne filmen skulle den kjente skogeier og bygdehøvding Tollef Kilde fra Åmot og han selv være hovedpersoner. Filmen ble aldri ferdig produsert.

Om en leser gamle aviser fra tidlig 1900-tall, kan en få et lite innblikk i hans engasjement som foredragsholder rundt omkring i landet. Det kommer fram at det var "folkeakademiene" rundt i landet som var hans arena og her snakket han gjerne om fredssaken og sine reiser i Europa. Hans besøk i Roma og hans audiens hos Pave Pius X i 1904 var ofte tema i foredragene. Språklig sto han på riksmålsforbundets side. Han sluttet seg til Knut Hamsuns opprop «Sproget i fare».

Religion

Ivar Sæter var sterkt opptatt av katolisismen. Sammen med kona Olava planla han å bygge en katolsk kirke på Tolga i 1915. Dette ble aldri realisert. Da han forsto at han ble omtalt som både jesuitt og katolikk, følte han i 1929 behov for å gå offentlig ut for å avkrefte dette. Han oppgav daværende sogneprest Klute som vitne. På Sætersgaard ble det vigslet en egen gravlund som ble innviet 14. juli 1931, der biskop i Hamar bispedømme, Mikkjel Bjonnes Jacobsen, var med. Her er Ivar, Olava, sønnen Bjarne, dattera Inga og svigersønnen Arne gravlagt. Vigslingen ble fjernet av Hamar bispedømmeråd 2006 etter søknad av de som da var eiere av Sætersgaard. Gravplassen framstår nå som utmark.

Fra jubileumsutstillingen på Tolga 1958. Fotograf: Dagfinn Nyeggen. MINØ 100255

Olsokstevnene og Sætersgaard samlinger

Allerede i 1890 fikk han Bjørnstjerne Bjørnson til å komme og holde en politisk tale på Sætersgaard. Etter at Olava og Ivar tok over garden i 1912, arrangerte de Olsokstevner gjennom mange år og flere av samtidens kjente personligheter kom og talte: Johan Falkberget, Erling Bjørnson, Vidkun Quisling og Tollef Kilde, for å nevne noen. Sætersgaard ble tidlig et samlingssted for nasjonalsinnede i Østerdalen.

Rundt 1930 begynte Olava og Ivar å samle gjenstander til et museum. Denne samlingen er senere blitt kjent som «Sætersgaard Samlinger». Samlingen eies nå av Tolga kommune.

Politikk og nasjonalisme

Gjennom hele livet var Ivar Sæter glødende engasjert i politikk og samfunns-spørsmål. Men standpunktene skiftet. Han var valgmann for Venstre i 1892. På denne tiden var han republikaner. På et venstre-møte i Trondheim fikk han vedtatt følgende: «Forsamlingen uttaler sin fulle tilslutning til tanken om kongedømmets snarlige avskaffelse, og republikkens innførelse». I 1915 er han å finne som kandidat for Høyre.

Ivar Sæter holdt foredrag om freds-saken i 1892. Han talte i forsvarsfor-eningen i 1915. I 1919 gav han offentlig støtte til tanken om Folkeforbundet. Men etter denne klare erklæringen er det ikke mer å finne om Ivar Sæters til-knytning til Folkeforbundet.

Ivar Sæter var fra 1933 nestformann i landsorganisasjonen for «Bygdefolkets krisehjelp» og i 1934 meldte han seg

inn i Nasjonal samling, NS. Han be-grunnet sitt medlemskap i NS med at han ønsket en forbedring av arbeider-nes sosiale kår. Derfor var han sosialist på nasjonal grunn. Han mente å ha sett hvordan mange partiledere hadde split-tet folket til skade for den nasjonale fel-lesnytte. Han kom inn i kommunestyret via en upolitisk bygdeliste med støtte fra Bondelaget og Bygdefolkets krisehjelp i 1935. NS stilte aldri egen liste på Tolga. Ivar Sæter døde før krigsoppgjø-ret våren 1945. Han er blitt mye omtalt som et sentralt NS-medlem. Men i det grundige verket «Norsk krigsleksikon» der bl.a. historiker Hans Fredrik Dahl var redaktør, er ikke Sæter nevnt.

Mennesket Ivar Sæter

Det er vanskelig å si hva kjernen i Ivar Sæter egentlig var. Han måtte være et utrolig sammensatt menneske. Og gjennom alle år hadde han Olava, som trofast sto ved hans side. Om kona si sa Ivar Sæter: "Når jeg har en akse, kan jeg dreie hele jorden rundt". Olava ble be-skrevet som lun og stillferdig, et godt og trofast menneske.

Engasjementene til Ivar Sæter var skiftende. Om en leter etter noe som holdt seg gjennom alle år, kan dette være hans holdning til Østerdølene og bøndene. Da Ivar Sæter på sine gamle dager fikk spørsmål om hva han mente om østerdølene, svarte han uten å nøle: «Østerdølene er kjernefolket i Norge». «Og bøndene», sa Sæter videre, «bøn-dene er herrefolket».

I biografisk litteratur og avisreporta-sjer om Ivar Sæter, er det oppsiktsvek-kende mange som har behov for å peke

på trekk ved Sæters personlighet. Han blir ikke bare positivt framstilt. At han hadde en aristokratisk opptreden og forventet å bli behandlet deretter, er gjennomgående. Ivar Sæter blir omtalt som en mann som befinner seg best når han kan være uenig med sine medmennesker. Det fortelles at han hadde en steil natur og at han var hensynsløs i sin uttrykksmåte. Forfatter Idar Handagard mener at dette er bakgrunnen for at en bestemt klikk i hovedstaden «Med sand kunster-kollegialitet og aandelig frigjorthet» la an på å tie ham i hjel.

I en artikkel i avisen *Indtrøndelagen* står det å lese at de «stokk-konservative» tolgingene var så redde for å få Ivar Sæter som lærer ved skolen i Tolga at de telegraferte til Klæbu seminar for å få den dummeste dette seminaret hadde «klekket ut» det året for å hindre og få ham som lærer. Avisen beskriver ham som banebryter for en ny åndsretning og for demokratiske reformer. Sambygding og musiker Egil Storbekken sier at det var bare Olava (Mutter) som greide og hanskes med Ivar Sæters vanskelige temperament.

Avisen *Verdens Gang* visste også å fortelle at da Johan Falkberget etter mange invitasjoner omsider kom og besøkte Sæter på Tolga, forløp besøket seg først rolig, men så hisset Ivar Sæter seg opp og fortalte Falkberget at det var han, Ivar Sæter, som var den store forfatteren og ikke Falkberget. «Ut av mitt hus,» skal Ivar Sæter ha skreket. Og Falkberget måtte ta kontakt med stasjonsmesteren på Tolga, slik at han fikk overnatte der til toget til Røros gikk neste dag. Imidlertid forteller Falkbergets datter, Aasta, om gode barndomsminner fra da hun var med foreldrene

på besøk på Sætersgaard som barn.

Men den samme Ivar Sæter hadde vel også en hang til å karakterisere andre. Som lesesalinspektør på Deichman alternerte han med en fru Lohrbauer. De to var som hund og katt. Han har skildret henne i romanen «Damen på kontoret», som ble trykt i *Fjell-Ljom*.

Etterord

For alle oss som er født lenge etter andre verdenskrig kan det virke som om ettermælet til Ivar Sæter er blitt uforholdsmessig mye preget av Nord-østerdølenes selvoppgjør med krigen. Riktignok var han NS-medlem. Men det var det også andre som var. Det er viktig å huske på at han også var engasjert i mye annet. Med denne lille artikkelen ønsker vi å markere at det er 150 år siden denne fargerike og sammensatte mannen ble født. Det er vårt ønske at disse linjene kan gi inspirasjon for andre til å skrive mer om Ivar Sæter.

Kilder:

- Barlindhaug, K. J. (1926) Tromsø offentlige lærerskole i 100 år. Tromsø: Lærerskolen.
- Eggen, E. (1968) Tolga: Hodalen, Kasa, Holøydalen, Øversjødalen: gards- og slektshistorie. Elverum.
- Falkberget, A. (1971) Mor og far i unge år. Oslo: Aschehoug.
- Gjerløw, O. (1934). Norges politiske historie: Høires innsats fra 1814 til i dag. Oslo: Tanum.
- Gynnild, A (1994) Egil Storbekken:

bygdekunstner og komponist.
Aschehoug.

- Handagard, I. (1904) «Ivar Sæter».
- Sandmæl, L. S. (1973) Ivar Sæter.
Særroppgave ved Tynset Gymnas.
- Dahl, H.F. m.fl. (1905).
Norsk krigsleksikon 1940-45.
Oslo: Cappelen

Aftenposten. (1915, 7. oktober).

Aftenposten. (1918, 7. september).

Eidsvolds Blad. (1915, 9. mars).

Fjell-Ljom. (1926, 20. desember).

Fjell-Ljom. (1929, 29. november).

Fritt Folk. (1943, 13. desember).

Indtrøndelagen. (1905, 11. september).

Nordlands avis. (1929, 10. desember).

Verdens Gang. (1953, 22. juli).

Brev fra Hamar bispedømmeråd
22.05. 2006.

Stortingsforhandlinger 1892 Del 5.